

УДК 94(477.82:438) “1943”

Оксана КАЛИЩУК

*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри археології, давньої та
середньовічної історії України імені Лесі Українки
Східноєвропейського національного університету
ORCID 0000-0003-1272-7920
e-mail: kaliszczuk.oksana@gmail.com
DOI: 10.33402/up.2018-11-108-121*

ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ 1943 Р. У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ ТА ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті аналізуються основні тенденції та особливості функціонування окремих аспектів українсько-польських відносин у роки Другої світової війни у російській історіографії та публіцистиці. Необхідність переосмислення історіографії волинської трагедії у Росії давно визріла, відтак зросла роль і значення ідентифікаційної функції самої історіографії, дотримання принципу об'єктивності в науково-історичних працях. Історіографія забезпечує вибір дослідницьких стратегій, пізнавальних взірців, концептуальних позицій, урешті-решт теоретичних підвалин для аналізу минулого. З огляду на це метою статті став синтез та аналіз доробку російських вчених, виокремлення основних напрямків та встановлення зв'язків наукового та суспільного дискурсів. Методологічну основу розвідки склали принципи історизму, системності, об'єктивності. У роботі використані методи історіографічного аналізу та синтезу, генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльний, ретроспективний, зумовлені метою дослідження. Означені методологічні засади дозволили простежити еволюцію історіографічного дискурсу в Росії, його структурних та інституційних форм впродовж 90-х рр. XX – перших десятиліть XXI ст. російської історіографії, враховуючи їх рухливість, підлягають також методу описування, тобто розкриття типових властивостей, ознак, відмінностей, кількісних та функціональних характеристик. Стверджено, що переважна більшість російських авторів відображає волинські події у межах усталеного пострадянського наративу з відповідними негативними оцінками дій українського підпілля щодо польського населення, окреслюючи їх як геноцид або етнічні чистки. Водночас зауважено присутність ліберального напрямку в російській історіографії, який намагається уникати радикальних суджень. Негативні оцінки та сюжети пов'язані з волинськими подіями регулярно з'являються у ЗМІ, закріплюючи негативний стереотип «бандерівця» (а іноді й просто українця) у російському суспільстві. Результати, отримані у ході дослідження, є заактуалізованими з огляду на активне використання теми волинських подій в умовах українсько-російської війни.

Ключові слова: волинська трагедія, Росія, історіографія, публіцистика, пропаганда, УПА.

На окрему розмову заслуговує доробок російських дослідників, з огляду на очевидне зростання інтересу до волинської теми в Російській Федерації. Хоча окремі аспекти розвитку новітньої російської історіографії теми отримали висвітлення в працях українських авторів¹, поява нових досліджень, спонукає до здійснення аналізу тенденцій у російській науковій літературі та публіцистиці.

Серед російських дослідників поширеним є критичне ставлення до діяльності ОУН і УПА загалом та до українсько-польських взаємин того часу зокрема. Доробок частини російських авторів настільки переповнений ідеологічними штампами та стереотипами, що його слід зараховувати радше до публіцистично-пропагандивних матеріалів, ніж до наукових статей². Щоб не бути голослівними наведемо декілька прикладів. Чорно-білим зображенням Української повстанської армії та використанням волинських подій для підтвердження образу упівця як жорстокого та лихого, наприклад, вирізняється доробок доктора історичних наук, професора кафедри журналістики Московського державного гуманітарного університету ім. М. Шолохова Андрія Козлова³. Якби не поважні регалії автора та рецензентів можна було б і не звертати увагу на вочевидь пропагандистську літературу, «підготовлену для широкого читачького загалу з метою протидії спробам викривлення історії на шкоду інтересам Росії». Пікантності у сприйнятті писань пана полковника додає факт його народження та навчання не будь-де, а у Львові. Тож у чому ж вбачає Андрій Козлов основні напрямки фальсифікації історії національного підпілля у Західній Україні? Серед подій, які привернули увагу російського дослідника, опинилися єврейський погром у Львові 1941 р., вбивство польських вчених у Львові у липні 1941 р. (та критика тез львівського колеги Андрія Боляновського⁴)

¹ Тимченко А. І. Радянський фактор в українсько-польському міжнаціональному конфлікті в Західній Україні в роки Другої світової війни у висвітленні новітньої російської історіографії. *Гілея : науковий вісник : Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 72 (5). С. 286–291.

² Див. напр. : Артамонов В. А. Схватка со зверем. Борьба с бандеровцами в 1941–1945 гг. *Сборник материалов межвузовской научно-практической конференции «Исторический опыт защиты гражданского населения, территорий и объектов тыла в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.», посвященной 70-летию Победы, 24 апреля 2015 г.* Химки : АГЗ МЧС России, 2015. С. 11–12.

³ Козлов А. В. Вся правда об Украинской повстанческой армии (УПА) М. : Вече, 2014. 288 с.; Козлов А. В. Адвокаты дьявола. История вооруженного националистического подполья на Западной Украине в 40–50-х гг. XX в. : основные способы и направления фальсификации. М. : На боевом посту, 2012. 98 с.; Козлов А. В. Волинская резня : Украинско-польское вооруженное противостояние в 1943–1944 гг. *Военно-исторический журнал*. 2012. № 12. С. 42–44; Козлов А. В. Фальсификация в СМИ истории украинско-польского противостояния на Волыни в 1943–1944 гг. *Молодежь и медиа. Цели и ценности* : Сб. материалов первой Всероссийской научно-практической конференции «Молодежь и медиа. Цели и ценности». Москва, 28–29 апреля 2011 г. Москва : Редакционно-издательский центр (РИЦ) МГТУ им. М. А. Шолохова, 2011. С. 304–312; Козлов А. В. «Советский» фактор в истории украинско-польского противостояния на Волыни в 1943–1944 гг. *Вестник МГЭИ*. 2010. № 3. С. 13–14.

⁴ Боляновський А. Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року : факти, міфи, розслідування. Львів : вид-во Львівської політехніки, 2011. 188 с.

і українсько-польське протистояння у роки Другої світової війни. Викликають у російського автора застереження і участь в лавах УПА інонаціональних формувань та поширення українського національно-визвольного руху на центральних та південних теренах України. І просто класичним для більшості істориків Росії є неприйняття показу «звірств» (так у А. Козлова) НКВС та Червоної армії на західноукраїнських землях. Уже сам підбір проблем є доволі промовистим, адже вони й донині викликають бурхливі дискусії у наукових (і не тільки) колах. У чому варто погодитися з російським автором, то це з його твердженням необхідності протидії міфологізації історії, адже «бої за історію» – це бої за майбутнє⁵. Тільки є усі підстави побоюватися, що книга Андрія Козлова і є типовою історичною міфологізацією. Адже інакше навіщо тоді приділяти стільки уваги особі батька третього президента України Андрієві Ющенкові⁶. Не випадково книги саме цього автора опинилися у списку забороненої до поширення в Україні літератури.

Варто відзначити спроби авторів подібних видань зіштовхнути українців й поляків знову. Так розділ своєї книги Сергій Бухарін та Микола Ракитянський з промовистою назвою «Волинська різня», або Чудовисько Франкенштейна» закінчують наступні рядки: «Зважаючи на все, в українських націоналістів були добрі «вчителі»... Сьогодні чудовисько «доктора Франкенштейна» здійснює свій страшний експеримент в Україні. Декілька сторіч шляхта сіяла насіння ненависті, у 40-і рр. XX ст. вони дали страшний кривавий врожай»⁷. Перенесення знаного гасла «розділяй та володарюй» у сферу наукових досліджень видається просто неприйнятним та неприпустимим.

У цьому контексті прикметною слід уважати присутність волинської теми у дисертаційному дослідженні Федора Спіцина «Радянсько-німецьке ідеологічне протистояння на окупованій території СРСР: національний та релігійний аспект»⁸. Автор розглядає антипольську акцію ОУН і УПА як геноцид щодо поляків, хоча й згадує про знищення польськими загонами українців. Не менш прикметно, що основну провину у розв'язанні українсько-польського конфлікту російський дослідник покладає на ОУН, хоча й не заперечує суттєвої ролі у його розпалюванні німецької окупаційної влади. При цьому російських вчених звертає увагу на те, що успішним для німецької пропаганди були ті випадки, як українсько-польське протистояння на західноукраїнських землях, коли міжнаціональні конфлікти існували незалежно від німців.

Окремої згадки потребує діяльність Фонду сприяння актуальним історичним дослідженням «Історична пам'ять» – громадської організації, створеної 2008 р., яка визначила одним зі своїх головних завдань «протидію фальсифікації і політично вмотивованому викривленню історії на пострадянському просторі». Одним з об'єктів

⁵ Козлов А. В. Вся правда об Украинской повстанческой армии (УПА). Москва : Вече, 2014. С. 223.

⁶ Там само. С. 196–207.

⁷ Бухарин С. Н., Ракитянский Н. М. Россия и Польша : Опыт политико-психологического исследования феномена лимитрофизации. Москва: Институт русской цивилизации, 2011. С. 760

⁸ Спичин Ф. Л. Советско-германское идеологическое противоборство на оккупированной территории СССР: национальный и религиозный аспект.

дослідження, який опинився під пильною увагою авторів цього центру стала Організація українських націоналістів. Зокрема, власне трагічним подіям 1943–1944 рр. присвячений збірник архівних документів і досліджень, упорядником якого є Олександр Дюков, під доволі промовистою назвою «Забутий геноцид. «Волинська різанина» 1943–1944 рр.»⁹. Для оцінки наукової вартості книги прикметним є той факт, що значна частина документів, опублікованих у збірці, є відомими і були вже оприлюднені у знаній українсько-польській публікації джерел¹⁰. До того ж упорядники не потурбували про належний коментар, який є обов'язковим для такого типу публікацій. ОУН і УПА тут показані лише як «прислужники розвідувальних і каральних органів фашистської Німеччини» та організації, де антисемітські, антипольські та антиросійські настанови були закладені у програмних документах. Не випадково, оцінюючи це видання польський фахівець Гжегож Мотика звернув увагу на його політичну заангажованість, як один з чинників, що впливають на наукову вартість¹¹.

Прикметною для Олександра Дюкова є його позиція щодо РОА та УПА. Висловлена поза власне науковим дискурсом вона є характеристичною (тому дозволимо собі доволі широку цитату): «Між РОА та УПА є суттєва різниця. По-перше, РОА від початку створювали під прямим німецьким контролем, тоді як роль німецьких спецслужб у створенні УПА на початку 1943 р. донині не з'ясована. Добре відомо, що 1944 р. німецькі спецслужби активно підтримували УПА, надаючи зброю і навчаючи українських націоналістів навичкам диверсійної роботи. Однак це все ж не прямий контроль. По-друге, задачею РОА були бойові дії на фронті, тоді як УПА діяла значною мірою партизанськими методами; окрім того, однією з перших задач, яку почала вирішувати УПА, було проведення кривавих етнічних чисток проти польського населення Волині. Відповідно, УПА несе значно більшу відповідальність за здійснення злочинів проти людяності»¹².

Олексій Баканов, теж пов'язаний з фондом, нещодавно захистив дисертаційне дослідження та опублікував монографію, присвячену національним питанням в ідеології ОУН та розвитку взаємин українських націоналістів з представниками національних меншин¹³. Свій виклад він зосередив на ставленні українських на-

⁹ Забытый геноцид : «Волинская резня» 1943–1944 гг. : документы и исследования / сост. А. Дюков. М.: Алексей Яковлев, 2008. 141, [2] с.

¹⁰ Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття = Polska i Ukraina w latach trzydziestych –czterdziestych XX wieku: Невідомі документи з архівів спецслужб. Т. 4. Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942–1945. Ч. 1. Стосунки АК-УПА на фоні політики окупантів. На Волині. Варшава; Київ, 2005. 878 с.

¹¹ Motyka G. Cień Kłyma Sawura : polsko-ukraiński konflikt pamięci. Gdańsk : Wydawnictwo Oskar : Muzeum II Wojny Światowej, 2013. S. 64.

¹² Дюков А. Р. Чем отличается РОА от УПА? The question. URL: <https://thequestion.ru/questions/20856/chem-otlichaetsya-roa-ot-upa#>

¹³ Баканов А. Национальный вопрос в идеологии Организации украинских националистов (1929–1945 гг.) : дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Москва, 2012. 240 с. ; Баканов А. И. «Ни кацапа, ни жида, ни ляха» : Национальный вопрос в идеологии Организации Украинских Националистов, 1929–1945 гг. Москва : Алгоритм, 2014. 424 с. (Фонд «Историческая память»; Серия «Восточная Европа. XX век»).

ціоналістів до поляків, євреїв та росіян.¹⁴ Саме у контексті ставлення до поляків розглядав Олексій Баканов волинську трагедію, про яку говорить як «етнічні чистки», події зближені з геноцидом¹⁵. Російський історик поділяє позицію тих польських (Л. Кулінська, Ч. Партач, В. Поліщук, Е. Семашко та ін.) й українських (Ю. Войцеховський) дослідників, котрі вбачають причини українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни саме в ідеології ОУН¹⁶. З іншого боку, це суперечить висновку самого ж дослідника, з яким радше варто погодитися, що волинську трагедію обумовила сутичка двох націоналізмів (українського та польського), котрі претендували на одні й ті ж землі та не бажали йти на компроміс. Категорично не можна погодитися з тезою, яка порушує причинно-наслідкові зв'язки, що незважаючи на окремі вбивства поляків українськими націоналістами, ще на початку 1942 р. ніщо не віщувало польсько-української катастрофи. Рівно ж, необгрунтованим видається твердження на кшталт: хоча «відплатні» польські акції на Волині проти українських сіл своєю жорстокістю мало чим відрізнялися від дій українських націоналістів, проте їх цілі були відмінні: якщо польське підпілля проводило винищення баз УПА, то політика ОУН була спрямована на вигнання всіх поляків з території Волині і мало організований характер¹⁷.

Прикметним є й факт перекладу¹⁸ фондом «Історична пам'ять» збірника, що побачив світ 2011 р. у видавництві Вроцлавського університету під назвою «Prawda historyczna a prawda polityczna w badaniach naukowych. Ludobójstwo na Kresach południowo-wschodniej Polski w latach 1939–1946», наукова вартість якого небезспірна.

Волинські події з'являються у дослідженні доцента Білоруського державного педагогічного університету ім. Максима Танка Валентина Старічюнка¹⁹, як один з аргументів розвінчування «геройки» бандерівського минулого. Визначаючи як «бандитську» діяльність УПА, а події 1943–1944 рр. на західноукраїнських землях – етнічними чистками, білоруський історик поділяє категоричні оцінки того ж таки Александра Дюкова, до прикладу, щодо проголошення 2017 р. на Волині роком УПА, як рівноцінного «проголошенню року СС у Освенцімі, рівно ж дикого та бридкого». Водночас, він ствердив як факт викривлення історичної дійсності у сучасній Україні.

¹⁴ Детальніше див.: Калішук О. Рецензія на книгу О. Баканова «Ни кацапа, ни жида, ни ляха: национальный вопрос в идеологии Организации украинских националистов, 1929–1945 гг.» *Літопис Волині : Всеукраїнський науковий часопис*. 2015. Ч. 14. С. 71–73.

¹⁵ Там само. С. 244, 248.

¹⁶ Там само. С. 241.

¹⁷ Там само. С. 229–245.

¹⁸ Неизвестный геноцид : Преступления украинских националистов на юго-восточном пограничье Польши, 1939–1946 гг.: Сб. / под ред. проф. Б. Пазя ; пер. с пол. Ю. Андрейчука. Москва : Алгоритм, 2015. 447 с. (Фонд «Историческая память»; Серия «Восточная Европа. XX век»).

¹⁹ Старічюнок В. В. Проблема интерпретации истории ОУН и УПА: между мифами и реальностью *Парадигмы и истории общественного развития*. 2017. Вып. 6. С. 10–14.

«Волинська різанина» з'являється як один із сюжетів пропагандистської праці Сергія Бунтовського та Максима Калашнікова²⁰. На її сторінках вона виступає як небувалий за масштабами злочин, вчинений бойовиками Бандери проти польського населення Волині та інших земель Західної України. Як підтвердження трактування цих подій як етнічних чисток наведено уривки зі знаних в історіографії свідчень Юрія Стельмашука («Рудого»).

Потрактування «польсько-української міжетнічної війни 1943-44 рр.» як найкривавішої акції УПА подибуємо у Сергія Белякова. Аргументуючи свою позицію російський дослідник наводить цифри втрат (від 50 до 100 тис. поляків, від 15 до 30 тис. українців), посилаючись на доробок сучасної української історіографії (!)²¹. Подібно, хоча й з деякими відмінностями, витлумачено українсько-польське протистояння автором передмови іншого видання РАН. Юрій Ігрицький, називаючи це однією з найкривавіших сторінок історії Другої світової війни. На сторінках видання озвучено тезу про винищення бандерівською УПА від 30 до 60 тис. поляків²². Водночас, вказано факт взаємного поборювання українцями і поляками одне одного. Тут варто звернути увагу на застереження Олексія Баканова та Георгія Касьянова, що факт взаємного характеру українсько-польського протистояння і винищення мирного українського та польського населення майже повністю відсутній у сучасному російському популярному образі історії²³.

Українсько-польське протистояння потрапило у контекст перегляду Андрієм Буровським подій 1939–1945 рр. як громадянської війни²⁴. Варто звернути увагу на інтерпретацію автором декількох моментів. По-перше, сам термін «волинська різанина» застосовано щодо широкомасштабної акції проти поляків у 1944 р. По-друге, наголошує на спільних діях проти великих польських з'єднань підрозділів УПА та дивізії СС «Галичина» (до речі, навіть не згадуючи надвідомого прикладу Гути Пеняцької). По-третє, надцікаве оперування кількістю жертв – коли ходить про дані щодо регіонів використано «максимально підтверджені» цифри (Волинь – 36 тис., Східна Галичина – 10 тис. лише у першій половині 1944 р.), водночас вказана максимальна різниця польських втрат, яку можна зустріти у літературі (від 100 до 500 тис. етнічних поляків) і при цьому відсутні будь-які згадки про загиблих українців.

Аналізуючи функціонування волинської теми у російському науковому дискурсі слід згадати працю про Польщу 20 ст. істориків низки інститутів РАН, Московського державного університету ім. М. Ломоносова і Пермського університету, яка стала

²⁰ Калашников М., Бунтовский С. Независимая Украина. Крах проекта. М. : ФОЛИО, 2009. С. 173–176.

²¹ Беляков С. Военная тайна. Можно ли подсчитать потери Советского Союза в Великой Отечественной войне. *Новый мир*. 2017. № 2. С. 156–170.

²² Восточная Европа: Межгосударственные и этносоциальные отношения в XX в.: Сб. науч. тр. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исследований. глобал. и регионал. пробл. Отд. Восточной Европы; Отв. ред. Игрицкий Ю. И., Шаншиева Л. Н. Москва, 2016. С. 7.

²³ Русско-украинский исторический разговорник. Опыты общей истории / Никита Соколов, Анатолий Голубовский (ред.). Москва: Новое издательство, 2017.

²⁴ Буровский А. Великая Гражданская война. 1939 –1945. Москва: Яуза; Эксмо, 2009. 496 с.

першим пострадянським виданням подібного типу. Провадячи розмову про Польщу після Юзефа Пілсудського І. Матвеев однією із причин т. зв «волинської різанини» поляків і українців у роки Другої світової війни (таким чином визнаючи її взаємність) називає політику «ревіндикації»²⁵. У свою чергу, Валентина Парсаданова говорить про кривавий терор, розв'язаний українськими націоналістами за підбурювання гітлерівців (при цьому не згадуючи радянський чинник). Жертвами поголовного винищення на Волині, Поліссі та у Галичині, на її думку, стало більше 80 тис. поляків. Цікавим є твердження, що конкретний досвід спонукав поляків до вибору підтримки радянської партизанки, як більш надійного захисту порівняно з АК²⁶.

Квінтесенцією погляду офіційної російської історіографії на українсько-польське протистояння у роки Другої світової війни слід вважати тезу, висловлену в одній з останніх синтез історії України: «Свій перший масований удар УПА нанесла не по німецьких військах, а по польському населенню. Як привід до анти-польської акції було використано вбивства українців на Холмщині, організовані польськими колаборантами»²⁷. При цьому можна простежити тенденцію означити дії націоналістів щодо російськоорієнтованої частини населення етноцидом; пов'язати «політику» українських націоналістів щодо росіян та поляків і євреїв, що нав'язується із викладом, запропонованим Олексієм Бакановим, про якого вже згадували; утвердити тезу про те, що бандерівський нацизм у своїй жорстокості перевершив німецький²⁸.

Зі складнощами пробиває в російській історіографії собі місце «ліберальний» напрямок досліджень.

Серед інших згадаємо Олександра Гогун²⁹, який стоїть відособлено в російській історичній науці. Прикметним є його критичне ставлення до доробку і російської (історик піддав жорсткій критиці документальний збірник про ОУН і УПА³⁰ за відсутність матеріалів про операції радянської агентури всередині націоналістичних організацій), і польської (вчений критично оцінив за появу неорадянських та неонаціоналістичних тенденцій у монографії Гжегожа Мотики «Український

²⁵ Польша в XX веке. Очерки политической истории / отв. ред. А. Ф. Носкова; РАН. Ин-т славяноведения. Москва : Изд-во «Индрик», 2012. С. 240.

²⁶ Там само. С. 378–379.

²⁷ Данилевский И. Н. , Таирова-Яковлева Т. Г. , Шубин А. В. Мироненко, В. История Украины. СПб. : Алетейя, 2015.

²⁸ Багдасарян В. Э., Сулакшин С. С. Современный фашизм: новые облики и проявления. Москва: Наука и политика, 2017. С. 195.

²⁹ Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. СПб.: Издательский дом «Нева», 2004. 418 с.; Гогун А. Между Гитлером и Сталиным : украинские повстанцы (Изд. 2-е, испр. и доп.). М.: ОЛМА Медиа Групп, 2012. 446, [1] с.; Гогун А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944 (2-е изд., испр. и доп.). М. : РОССПЭН, 2012. 527 с.; Гогун А. С. Поступательное ожесточение. Предпосылки антипольской акции УПА. 1939–1943. *Клио*. 2015. № 4 (100). С. 227–230.

³⁰ Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы. В двух томах. Т. 1 : 1939–1943 / под ред. А. Н. Артизова. М. : РОССПЭН, 2012. 878 с.; Т. 2 : 1944–1945 / под ред. А. Н. Артизова. М. : РОССПЭН, 2012. 527 с.

партизанський рух. 1942–1960» та «Від волинської різанини до операції «Вісла»³¹; останню, до речі, нещодавно було перекладено російською³²) історіографій. Позицію цього вченого щодо ОУН і УПА загалом та волинських подій зокрема слід часто-густо характеризувати як «адвокатську», а його публікації деякі колеги навіть називають панегіриками на честь ОУН і УПА³³.

Цей же напрямок в російській історичній науці репрезентує молодий науковець Михайло Вовк, у коло наукових інтересів якого потрапила воєнна політика Польщі на колишніх національних східних окраїнах у роки Другої світової війни³⁴. Через аналіз подій у Литві, Західній Україні та Західній Білорусі з одного боку як історії протистояння і боротьби з двома окупантами – німецьким та радянським, а з іншого – завдяки комплексному погляду на так зв. «креси» Другої Речіпосполитої автор спробував безпристрасно поглянути на ті події³⁵. Тут варто згадати про присутність польсько-українських та польсько-білоруських паралелей у згаданого вже нами Федора Сціпина.

Хоча праці Б. Соколова³⁶ не присвячені безпосередньо питанню волинської трагедії, однак для нас видаються важливими висновки дослідника з одного боку про те, що і поляки, і українці стали жертвами політики Кремля, а з іншого боку, якщо в Галичині та на Волині у протистоянні з поляками українці спиралися на ОУН і УПА, то в Білорусі спільниками у аналогічній боротьбі з поляками була радянська партизанка.

Однією із знакових для російської історіографії стала науково-популярна робота Олени Яковлевої³⁷, котра поклавши в основу своїх міркувань критику праці згаданого вже ліберального російського історика Б. Соколова, сама наразилась на гостро-критичну оцінку польських колег, які назвали книгу «Польша проти СРСР. 1939–1950» «антипольським памфлетом» та спробою мінімізувати польський

³¹ Гогун О. Психологічні підоснови трагедії 1943 р. Критика тез Іґеґеґа Мотики. *Визвольний шлях*. 2008. Ч. 1 (січень–березень). С. 256–262 ; Гогун О. Поступальне озлоблення : Передумови антипольської акції УПА, 1939– 1943 рр. *День*. 2013. 26–27 липня (№ 130–131). С. 8.

³² Мотыка Г. От волинской резни до операции «Висла». Польско-украинский конфликт 1943–1947. Москва : РОССПЭН, 2014. 336 с.

³³ Motyka G. Cień Kłyma Sawura : polsko-ukraiński konflikt pamięci. Gdańsk : Wydawnictwo Oskar : Muzeum II Wojny Światowej, 2013. S. 65.

³⁴ Вовк М. Военная политика Польши на бывших национальных окраинах в годы Второй мировой войны в свете национальных проблем : дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.03. Москва, 2008. 250 с.

³⁵ Вовк М. Ю. Армия Крайова на территории СССР во время Второй мировой войны. *Знание. Понимание. Умение*. 2005. № 2. С. 195–201.

³⁶ Соколов Б. В. Оккупация. Правда и мифы М. : АСТ–Пресс Книга, 2002. 348 с., [6] с. (Историческое расследование) ; Соколов Б. В. Оккупация. Правда и мифы. Москва : АСТ–Пресс Книга, 2005. 347 с., [7] с. (Историческое расследование)

³⁷ Яковлева Е. В. Польша против СССР. 1939–1950. Москва : Вече, 2007. 411 с. (Империя. RU).

внесок у перемогу над нацистською Німеччиною³⁸. Тут лише звернемо увагу на дискусійну характеристику дослідницею відносин АК і радянських партизан на Волині. На думку Олени Яковлевої польське підпілля віддало перевагу допустити винищення польського населення упівцями, ніж піти на широку співпрацю з представниками СРСР³⁹.

Оригінальний погляд на конфлікт між українцями та поляками у роки Другої світової війни представляє Климентій Федевич, який закінчив історичний факультет МДУ ім. М. Ломоносова та Центрально-Європейського університету та захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук у МДУ. Підхід автора щодо міжнаціонального конфлікту слід вважати досить виваженим та з прагненням уникати односторонніх звинувачень. До того ж, дослідник ставить перед собою завдання пошуку шляхів примирення українців та поляків та доходить висновку, що «якщо українці і поляки будуть по-справжньому дотримуватись сучасних моральних та етичних принципів, а також принципів міжнародного права, то війна польської та української історичної пам'яті про події 1940-х рр., яка все ще триває, закінчиться»⁴⁰.

Однією із особливостей функціонування у сучасному суспільному просторі теми Волині⁴³ є її надактуалізованість, не лише в Польщі та Україні, а й у Російській Федерації. При цьому найприкметнішим слід вважати факт присутності цієї теми у виданнях і правого, і ліберального, і лівого спрямування⁴¹.

Характеризуючи сучасний російський науковий та публічний дискурс не можна оминати більш, ніж промовистих випадків заборони поширення на території РФ друкованих видань (хоч вони лише побіжно стосуються теми волинських подій 1943–1944 рр.). 23 серпня 2017 р. Московський районний суд м. Санкт-Петербург визнав забороненою до поширення в Росії збірник «Східні роздуми» званого польського політика, публіциста, одного з найвідоміших діячів польської діаспори на Заході після Другої світової війни, одного з найбільших моральних авторитетів

³⁸ Motyka G. Okropni Polacy. *Newsweek Polska*. 2008. Nr 4. S. 28–29.

³⁹ Яковлева Е. В. Польша против СССР... С. 123.

⁴⁰ Федевич К. Час закінчити війну. *«І»: незалежний культурологічний часопис*. 2013. Ч. 74. С. 133.

⁴¹ Волинская резня. *Большевик. Общественно-политическая газета ортодоксальных марксистов (большевиков)*. 2014. № 3 (172). С. 4; Шляхов Е. Бандеровский враг – вчера и сегодня. *Суть времени*. Свердловск, 2014. 9 мая (№ 7). С. 9–10; Волинская резня – неусвоенный урок истории. Волинские события без «патриотических прикрас». *Коммунист Ленинграда*. 2015. № 2 (104). С. 34; 13 февраля 1944 года: Волинская резня. *Парламентская газета*. 2015. 13-19 февраля. С. 12–13; 13 февраля 1944 года: Волинская резня. *Слава труда. Бахчисарайская районная газета*. 2015. 27 февраля (№ 19-21). С. 4; Неменский О. Украинско-польская чарка. *Литературная газета*. 2015. 29 апреля – 5 мая (№ 17). С. 2; Радионов Д. Жертвы «российского империализма»? Киев вновь предлагает Варшаве закрыть вопрос Волинской резни и обвинить во всём Москву. *Русский Вестник*. 2016. № 19. С. 2; «Волинь» задела за живое. На кинофестивале в Польше состоялся предпремьерный показ художественного фильма о Волинской резне. *Русское слово*. 2016. 30 сентября (№ 35). С. 3; Соколова Е. Люди, будьте бдительны: фашизм возрождается. *Правда. Орган Центрального Комитета КПРФ*. 2017. 29 января (№ 132). С. 4.

Польщі Яна Новака-Єзбранського⁴². Підставою стали експертні висновки, в одному з яких – фахівець з РДПУ ім. О. Герцена ствердив численні «викривлення» історії у матеріалах збірника (щодо Варшавського повстання; Волинської різанини, як організованої радянськими партизанами; Катинської справи і т. д.)

Прикметною також слід вважати ситуацію довкола особи петербуржця Кирила Александрова і його публікації. Попри успішний захист 2016 р. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук на тему «Генералітет і офіцерські кадри збройних формувань Комітету визволення народів Росії 1943–1946 рр.», експертна рада Вищої атестаційної комісії з історії 2017 р. не рекомендувала президії затверджувати це рішення. Його ж статтю «Бандера і бандерівці»⁴³ 2017 р. рішенням суду (на підставі експертних висновків) було визнано екстремістським матеріалом і заборонено. І хоча волинським подіям у ній відведено не так багато місця, вважаємо за необхідне розглянути як вони подані. У підрозділі з промовистою назвою «Велика кров» автор визначає події 1943–1944 рр. етнічними чистками на спірних територіях, які зумовило збройне протистояння УПА і АК, що звинувачували одна одну в співпраці з німцями та акціях, які провокували терор окупантів. Кирил Александров чітко окреслює взаємність конфлікту і коли торкається кількості жертв, говорячи і про польські (до 100 тис.), і про українські (до 30 тис.) втрати.

Підсумовуючи, зазначимо, що волинські події є одним із елементів наукового дискурсу сучасної РФ, є прикладом поширення стереотипних уявлень, які впливають і впливатимуть на суспільну свідомість. Аналізуючи російську наукову літературу і публіцистику слід пам'ятати, що тема Другої світової війни є під контролем держави і це обмежує повноцінний розвиток наукових студій. Саме тому у переважній більшості праць сюжети про Волинь⁴³ з'являються для закріплення негативного образу Української повстанської армії.

REFERENCES

Aleksandrov, K. (2014, Sentyabrya 12). Bandera i banderovczy. *Novaya gazeta*, 10–11 [in Russian].

Artamonov, V. A. (2015). Skhvotka so zverem. Bor`ba s banderovczami v 1941–1945 gg. / V. A. Artamonov, k. i. n., st. nauch. sotr. FGBUN «Institut rossijskoj istorii Rossijskoj akademii nauk (RAN). Sbornik materialov mezhvuzovskoj nauchno-prakticheskoj konferenczii «Istoricheskij opy`t zashhity` grazhdanskogo naseleniya, territorij i ob`ektov ty`la v gody` Velikoj Otechestvennoj vojny` 1941–1945 gg.», posvyashhennoj 70-letiyu Pobedy`, 24 aprelya 2015 g. (pp. 11–12). Khimki : AGZ MChS Rossii [in Russian].

Artizov A. N. (Ed.) (2012). *Ukrainskie natsionalisticheskie organizaczii v gody` Vtoroj mirovoj vojny`. Dokumenty`. V dvukh tomakh.* (Vol. 1 : 1939–1943. Moskva: ROSSPE`N, 878; Vol. 2 : 1944–1945). Moskva : ROSSPE`N, 527 [in Russian].

⁴² Новак-Езбранский Я. Восточные размышления : сборник избранных статей и интервью 1991–2003. СПб : Когита, 2015. 128 с.

⁴³ Александров К. Бандера и бандеровцы. *Новая газета*. 2014. 12 сентября (№ 102). С. 10–11.

Bagdasaryan, V. E. & Sulakshin, S. S. (2017). *Sovremennyy fashizm: novye obliki i proyavleniya*. Moskva: Nauka i politika [in Russian].

Bakanov, A. (2012) *Naczionalnyj vopros v ideologii Organizaczii ukrainskikh nacjonalistov (1929–1945 gg.)*. (Candidate dissertation). Moskva [in Russian].

Bakanov, A. I. (2014). «*Ni kacapa, ni zhida, ni lyakha*» : *Naczionalnyj vopros v ideologii Organizaczii Ukrainskikh Naczionalistov, 1929–1945 gg*. Moskwa: Algoritm [in Russian].

Belyakov, S. (2017). Voennaya tajna. Mozhno li podschatat poteri Sovetskogo Soyuza v Velikoj Otechestvennoj vojne. *Novyj mir*, (2), 156-170 [in Russian].

Bogunov, S., Vi`nyarchik-Kossakovs`ka, M., G`ajovni`chek, Z., G`ronek, B. et all (Ed.) (2005). *Pol'sha ta Ukrayina u tridecyatikh-sorokovykh rokakh KhKh stoli`ttya = Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku: Nevi`domi` dokumenty z arkhi`vi`v speczsluzhb*. (Vol. 4). Polyaki i` ukraine`ci` mi`zh dvoma totali`tarnimi sistemami. 1942–1945. Ch. 1. Stosunki AK-UPA na foni` poli`tiki okupanti`v. Na Volini`. Varshava; Kiyiv [in Ukrainian].

Bolshevik (2014). Volynskaya reznya. *Bolshevik*. Obshhestvenno-politicheskaya gazeta ortodoksal`ny`kh marksistov (bolshevikov), 3 (172), 4 [in Russian].

Bolyanovskij, A. (2011). *Ubyvstvo polskikh uchenikh u Lvovi v lypniu 1941 roku : fakty, mify, rozsliduvannya*. Lviv : vyd-vo Lvivskoyi politehniki. [in Ukrainian].

Bukharin, S. N. & Rakityanskij N. M. (2011). *Rossiya i Pol'sha : Opyt politiko-psikhologicheskogo issledovaniya fenomena limitrofizaczii*. Moskwa: Institut russkoj czivilizaczii [in Russian].

Burovskij, A. (2009). *Velikaya Grazhdanskaya vojna. 1939–1945*. Moskwa: Yauza; Eksmo [in Russian].

Danilevskij, I. N., Tairova-Yakovleva T. G. & Shubin, A. V., Mironenko V. (2015). *Istoriya Ukrainy`*. Sankt-Peterburg: Aletejya [in Russian].

Djukov (Ed.) (2008). *Zaby`ty`j genocid : «Voly`nskaya reznya» 1943–1944 gg. : dokumenty` i issledovaniya*. Moskwa: Aleksej Yakovlev [in Russian].

Dyukov, A. R. Chem otlichaetsya ROA ot UPA? The question. URL: <https://thequestion.ru/questions/20856/chem-otlichaetsya-roa-ot-upa#> [in Russian].

Fedevich, K. (2013). Chas zaki`nchiti vi`jnu. «*Yi*»: *nezalezhnij kul`turologi`chnij chasopis*, 74, 133 [in Ukrainian].

Gogun, A. (2004). *Mezhdru Gitlerom i Stalinym. Ukrainskie povstanczy*. Sankt-Peterburg.: Izdatel`skij dom «Neva» [in Russian].

Gogun, A. (2012). *Mezhdru Gitlerom i Stalinym : ukrainskie povstanczy* (Izd. 2-e, ispr. i dop.). Moskwa: OLMA Media Grupp [in Russian].

Gogun, A. (2012). *Stalinskie komandos. Ukrainskie partizanskie formirovaniya, 1941–1944*. (2-e izd., ispr. i dop.). Moskwa: ROSSPE`N [in Russian].

Gogun, A. S. (2015). Postupatel`noe ozhestochenie. Predposy`lki antipol`skoj akczii UPA. 1939–1943. *Klio*, (100), 227-230 [in Russian].

Gogun, O. (2008). Psikhologi`chni` pi`dosnovi tragedi`yi 1943 r. Kritika tez G`zheg`ozha Motiki. *Vizvol`nij shlyakh*, 1, 256-262 [in Ukrainian].

Gogun, O. (2013, 26–27 lipnya). Postupal`ne ozloblennya : Peredumovi antipol`s`koyi akczii UPA, 1939–1943 rr. *Den*, 8 [in Ukrainian].

Igriczkiy Yu. I. & Shanshieva L. N. (Ed.). (2016). *Vostochnaya Evropa: Mezhdugosudarstvennye i etnosotsialnye otnosheniya v XX v.: Sb. nauch. Tr.* Moskva: RAN. INION. Czentr nauch.-inform. issledov. global. i regional. probl. Otd. Vostochnoj Evropy [in Russian].

Kalashnikov, M. & Buntovskij, S. (2009). *Nezavisimaya Ukraina. Krakh proekta.* Moskva : FOLIO [in Russian].

Kalishchuk O. (2015). Recenzi`ya na knigu O. Bakanova «Ni kaczapa, ni zhida, ni lyakha: naczional`ny`j vopros v ideologii Organizaczii ukrainskikh naczionalistov, 1929–1945 gg.». *Li`topis Volini` : Vseukrayins`kij naukovij chasopis.* Lucz`k, 14. 71-73 [in Ukrainian].

Kommunist Leningrada (2015). Volynskaya reznya – neusvoennyj urok istorii. Volynskie sobytiya bez «patrioticheskikh prikras». *Kommunist Leningrada*, 2 (104), 34 [in Russian].

Kozlov A. V. (2010). «Sovetskij» faktor v istorii ukrainsko-pol`skogo protivostoyaniya na Voly`ni v 1943–1944 gg. *Vestnik MGE`I*, 3 [in Russian].

Kozlov, A. V. (2011). Fal`sifikaczija v SMI istorii ukrainsko-pol`skogo protivostoyaniya na Voly`ni v 1943–1944 gg. *Molodezh` i media. Czeli i czennosti : Sb. materialov pervoj Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferenczii «Molodezh` i media. Czeli i czennosti».* (pp. 304–312). Moskva: Redakcionno-izdatel`skij czentr (RICz) MGGU im. M. A. Sholokhova [in Russian].

Kozlov, A. V. (2012). *Advokaty` d`yavola. Istorija vooruzhennogo naczionalisticheskogo podpol`ya na Zapadnoj Ukraine v 40–50-kh gg. XX v. : osnovny`e sposoby` i napravleniya fal`sifikaczii.* Moskva : Na boevom postu [in Russian].

Kozlov, A. V. (2012). Voly`nskaya reznya : Ukrainsko-pol`skoe vooruzhyonnoe protivostoyanie v 1943–1944 gg. *Voенно-istoricheskij zhurnal*, 12, 42-44 [in Russian].

Kozlov, A. V. (2014). *Vsya pravda ob Ukrainskoj povstancheskoj armii (UPA).* Moskva: Veche [in Russian].

Motyka G. (2013). *Cień Kłyma Sawura : polsko-ukraiński konflikt pamięci.* Gdańsk : Wydawnictwo Oskar : Muzeum II Wojny Światowej [in Polish]

Motyka, G. (2014). *Ot voly`nskoj rezni do operaczii «Visla».* Pol`sko-ukrainskij konflikt 1943–1947. Moskva : ROSSPE`N [in Russian].

Motyka, G. (2008). Okropni Polacy. *Newsweek Polska*, 4, 28-29 [in Polish].

Nemenskij, O. (2015, April 29–May 5). Ukrainsko-pol`skaya charka. *Literaturnaya gazeta*, 2 [in Russian].

Noskova A. F. (Ed.) (2012) *Pol`sha v KhKh veke. Ocherki politicheskoy istorii.* Moskva: Izd-vo «Indrik»[in Russian].

Novak-Ezyoran`skij, Ya. (2015). *Vostochny`e razmy`shleniya : sbornik izbranny`kh statej i interv`yu 1991–2003.* Sankt-Peterburg: Kogita [in Russian].

Paz, B. (2015). *Neizvestny`j genocid : Prestupleniya ukrainskikh naczionalistov na yugo-vostochnom pogranič`e Pol`shi, 1939–1946 gg.* : Sb. Moskva : Algoritm [in Russian].

Radionov, D. (2016). Zhertvy` «rossijskogo imperializma»? Kiev vnov` predlagaet Varshave zakry`t` vopros Voly`nskoj rezni i obvinit` vo vsyom Moskvu. *Russkij Vestnik*, 19, 2 [in Russian].

- Shlyakhov, E. (2014, 9 May). Banderovskij vrag – vchera i segodnya. *Sut`vremeni*, 9-10 [in Russian].
- Sokolov, B. V. (2002). *Okkupacziya. Pravda i mify*. Moskwa: AST–Press Kniga [in Russian].
- Sokolov, B. V. (2005). *Okkupacziya. Pravda i mify*. Moskwa: AST–Press Kniga [in Russian].
- Sokolov, N. & Golubovskij A. (Ed.) (2017). *Russko-ukrainskij istoricheskij razgovornik. Opy`ty` obshhej istorii*. Moskwa: Novoe izdatel`stvo [in Russian].
- Sokolova, E. (2017, Yanvar 29). Lyudi, bud`te bditel`ny`: fashizm vozrozhdaetsya. *Pravda. Organ Czentral`nogo Komiteta KPRF*, 4 [in Russian].
- Spiczin, F. L. (2016). Sovetsko-germanskoe ideologicheskoe protiborstvo na okkupirovannoj territorii SSSR: naczional`ny`j i religiozny`j aspekt. (Doctoral dissertation). Moskwa [in Russian].
- Starichyonok, V. V. (2017). Problema interpretaczii istorii OUN i UPA: mezhdumifami i real`nost`yu. *Paradigmy` i istorii obshhestvennogo razvitiya*, 6, 10-14 [in Ukrainian].
- Timchenko, A. I'. (2013). Radyans`kij faktor v ukrayins`ko-pol`s`komu mi`zhnaczional`nomu konfli`kti` v Zakhi`dni`j Ukrayini` v roki Drugoyi svi`tovoyi vi`jni u visvi`tleni` novitn`oyi rosi`js`koyi i`stori`ografii`yi. *Gi`leya : naukovij vi`snik*, 5 (72) (5), 286-291 [in Ukrainian].
- Vovk, M. Yu. (2005). Armiya Krajova na territorii SSSR vo vremya Vtoroj mirovoj vojny. *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 2, 195–201 [in Russian].
- Vovk, M. Yu. (2008). *Voennaya politika Pol'shi na byvshikh naczionalnykh okrainakh v gody Vtoroj mirovoj vojny v svete naczionalnykh problem*. (Doctoral dissertation). Moskwa [in Russian].
- Yakovleva, E. V. (2007). *Pol'sha protiv SSSR. 1939–1950*. Moskwa: Veche [in Russian].

Oksana Kalishchuk. Volyn tragedy of 1943 in contemporary Russian historical science and journalism

The article analyses the main tendencies and peculiarities of functioning of certain aspects of Ukrainian-Polish relations during the Second World War in Russian historiography and journalism. The need to rethink the historiography of the Volyn tragedy in Russia is long overdue, so the role and importance of the identification function of historiography itself and the observance of the principle of objectivity in scientific and historical works have grown. Historiography provides a choice of research strategies, cognitive models, conceptual positions, and finally theoretical foundations for analyzing the past. In view of this, the purpose of the article was to synthesize and analyze the work of Russian scientists, to identify the main directions and to establish links between scientific and social discourses. The methodological basis of exploration was the principles of historicism, systematicity, objectivity. The methods of historiographic analysis and synthesis, genetic, problem-chronological, comparative, retrospective, predetermined by the research topic are used in the work. These methodological foundations allowed us to trace the evolution of historiographical discourse in Russia, its structural and institutional forms during the 1990s - the first decades of the 21st century. In historiography, given their mobility, are also subject to the method of description, that

is, the disclosure of typical properties, features, differences, quantitative and functional characteristics. It is argued that the overwhelming majority of Russian authors portray Volyn events within the established post-Soviet narrative with correspondingly negative evaluations of the Ukrainian underground against the Polish population, describing them as genocide or ethnic cleansing. At the same time, the presence of a liberal trend in Russian historiography, which tries to avoid radical judgments, is noted. Negative Ratings and Plots: Volyn-related events regularly appear in the media, perpetuating the negative stereotype of a “Bandera” (and sometimes just a Ukrainian) in Russian society. The results obtained in the course of the study are actualized in view of the active use of the theme of Volyn events in the conditions of the Ukrainian-Russian war.

Key words: Volyn tragedy, Russia, historiography, journalism, propaganda, UPA.